

Posudek oponenta disertační práce Mgr. Juraje Sarkisjana
Publicum Portorium Illyrici a Mithraismus v Dunajské oblasti
předkládané v roce 2022 na Ústavu pro klasickou archeologii FF UK

I. Stručná charakteristika práce

Doktorská disertační práce Juraje Sarkisjana se zabývá výzkumem vzájemného vztahu mezi *Publicum portorium Illyrici*, organizací obstarávající z pověření římského státu výběr cel a daní na území dunajských provincií, a římským kultem boha Mithry. K řešení zvoleného tématu kreativním způsobem využívá možností, které poskytují elektronické databáze římských nápisů (zvláště *Epigraphic Database Heidelberg*) a ikonografického materiálu (*Ubi erat lupa*). Získané datasety následně zapojuje do vlastní analýzy míry četnosti dedikací Mithrovi provedenými členy portoria, doplněné o inovativní síťovou analýzu odkrývající užší sociální vztahy v této komunitě.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Práci a výsledky, ke kterým dospívá, lze pokládat za přesvědčivé, inovativní a potenciálně (v případě překladu do světového jazyka nejspíše v podobě dílčích studií) za mezinárodně významné. Skutečnost, že mnoho mithraistických nápisů pocházejících z dunajských provincií bylo pořízeno úředníky *portoria*, sice neunikla pozornosti dřívějšího bádání, kritickou slabinou studií, které na tuto souvislost upozornily, nicméně představoval fakt, že jejich autoři nepracovali s kompletním datasetem všech dedikací pořízených členy *portoria* a nemohli tudíž přesvědčivě zjistit, do jaké míry je úcta projevovaná Mithrovi v rámci této sociální skupiny skutečně silná a významná. Z disertačního výzkumu Juraje Sarkisjana, který pracuje s kompletním datasetem všech známých nápisů pořízených členy *portoria*, vyplývá, že úcta projevovaná Mithrovi byla statisticky významná a mimořádně silná. Tento poznatek tak skýtá jednoznačnou oporu pro dříve formulovanou teorii, že členové portoria byli v oblasti dunajských provincií významnými nositeli a šířiteli Mithrova kultu. Doplnující síťová analýza vzájemných vztahů mezi členy portoria navíc umožnila zasadit šíření mithraismu do konkrétních sociálních skupin a identifikovat konkrétní vysoké představitele *portoria*, kolem kterých se soustředilo uctívání Mithry a jejichž podřízení se v důsledku své vysoké mobility významnou měrou podíleli na jeho prostorovém přenosu.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Struktura argumentace.

Po stránce struktury a výstavby argumentace je práce vystavěná logickým způsobem a ve sledu, kdy na sebe jednotlivé části velmi dobře navazují. Argumentace je promyšlená a jasná a směřuje k cíli vytčenému v úvodních kapitolách.

2. Formální úroveň práce

Formální úroveň práce představuje její největší slabinu a svědčí o nedostatku péče (nebo času) na její pečlivou finalizaci. Zmínit a vytknout je nutné především:

- Chaotické používá spojovníku a pomlček v číselných rozsazích stran nebo letopočtech (měla by být konzistentně užívána pomlčka těsně přiléhající k číselným údajům), a to jak v samotném textu tak v poznámkách pod čarou a závěrečné bibliografii.
- Používání rozdílných typů uvozovek.
- Nepoužívání mezer ve zkratce n. l.
- V práci se objevují občasné chyby a překlepy. Zvláště závažnější je nicméně chyba v názvu práce: mithraismus by měl být psán s malým počátečním písmenem (jde o název náboženské tradice)
- Bibliografické údaje jsou uvedeny s velkým množstvím nekonzistentností a zjevně nesledují jednotnou citační normu. V některých případech jsou bibliografické informace neúplné (chybí například rozsahy stran v případě studií v časopisech). Prakticky není užíváno kurzívy k označení zdrojových textů nebo uvozovek v případě článků ve sbornících a časopisech.
- Za zvláště závažné pochybení lze pokládat chybějící seznam bibliografických zkratk, které jsou v textu často používány, například v tabulkách s epigrafickým materiálem. Některé ze zkratk jsou poměrně ustálené a snadno identifikovatelné, v případě jiných by ale dohledání potřebné informace zabralo poměrně dost času. Uveden by měl být rovněž seznam dalších zkratk, například názvů římských provincií nebo moderních států.
- V práci rovněž chybí seznam epigrafických zkratk a konvencí nebo alespoň odkaz na konkrétní systém, který je užíván (problém v tomto směru představuje skutečnost, že používané databáze EDR, EDCS a EDR používají mírně odlišné typy zkratk a konvencí).

Tyto velmi viditelné chyby bohužel výsledný dojem z práce poněkud kazí, a to zvláště za situace, kdy by mohly být pečlivější ediční prací poměrně snadno odstraněny.

Pozitivně je naopak možné ocenit použití map, grafů a síťových diagramů a zvládnutí jejich vytváření, které není v mnoha případech snadné a vyžaduje poměrně velké úsilí. Mapy by si nicméně zasloužily větší měřítko (některé minimálně ve formátu A4) a také lepší práci s podkladem (například jednotlivé provincie jsou pouze naznačeny ve svých hranicích, ale nikoli pojmenovány). Rovněž užívání barev (např. v případě obr. 17) umožňuje poměrně nesnadnou identifikaci dedikací jednotlivým božstvům (výběr by neměl být intuitivní a nahodilý, ale spíše by mělo být užito některé z geografických pomůcek, například webové aplikace colorbrewer2.org).

3. Práce s prameny či s materiálem

Autor pracuje se sekundární literaturou i s prameny adekvátním způsobem. Především část věnovaná *portoriu* je založena na detailní analytické práci a poskytuje v současné době (pokud

je mi známo) jeden z nejaktuálnějších seznamů lokalit, ve kterých je fungování této instituce doloženo. Autor rovněž vypravoval několik komplexních datasetů, které mohou posloužit jako východisko (v rámci principu *open science*) pro navazující výzkumu dalších badatelů. Autor se rovněž poměrně dobře vyrovnal s palčivým problémem redukce dat, které zahrnuje jakýkoli kvantitativně založený výzkum. V některých případech by si však tato redukce, založená na velkém množství často implicitních kvalitativních kroků, zasloužila detailnější pozornost. Pro ilustraci je možné uvést otázku, kdo je a na základě jakých kritérií pokládán za člena mithraistické komunity? Lze mezi ně započítat rovněž osoby, zmíněné na dedikaci Mithrovy pomocí formulace *pro salute* (například Charidemus na nápise HD068804)? A měla by stejná logika platit v případě římských císařů, kteří jsou na mithraistických nápisech někdy ve stejné formulaci *pro salute* zmiňováni? Tyto malé, ale často explicitně nezdůvodněné kroky, mohou mít v konečném důsledku potenciálně velké dopady. Obdobný problém představují ztracené nápisy známé pouze ze starší, často rukopisné a ne zcela spolehlivé historické tradice. Je rovněž škoda, že analytická část práce (která je svou povahou kvantitativní) úplně nevyužila možný potenciál, neboť zůstala na úrovni deskriptivní statistiky (kdy například uvedené síťové diagramy nijak nepracují s výpočtem různých typů centralit jednotlivých uzlů). Přes tyto poznámky lze nicméně způsob práce s daty a jejich extrakcí pokládat za progresivní a dobře zvládnutý.

4. Vlastní přínos

Práce je inovativním a v současné době také patrně nejkompletnějším zhodnocením vztahu římského kultu boha Mithry a příslušníků *portoria* v dunajských provinciích Římské říše. Zohledňuje všechny známé nápisy pořízené členy *portoria*, což umožňuje zasadit uctívání Mithry v tomto prostředí do celkého kontextu náboženských zájmů této skupiny. Z výsledné analýzy vyplývá signifikantní, ale prostorově a clusterově omezená důležitost členů *portoria* pro šíření Mithrova kultu. V tomto směru je tedy v rámci mithraistických studií mimořádně přínosná. Oponent jednoznačně doporučuje vydání částí práce ve formě anglickojazyčných studií, které by výsledky disertačního výzkumu zpřístupnili širší vědecké komunitě.

IV. Dotazy k obhajobě

Z možných temat do diskuze vybírám tři otázky (z nichž první dvě jsou těsně propojené):

- Čím si autor vysvětluje rozdíl v rozšířenosti Mithrova kultu mezi západní a východní částí regionu, ve kterém *portorium* působilo?
- S touto otázkou souvisí další: představený diagram ukazuje, že k uctívání Mithry docházelo v relativně izolovaných clusterech sociální sítě známých činovníků *portoria*, kde se téměř nevyskytují postavy „brokerů“ umožňujících spojení mezi jednotlivými clustery. Čím mohla být tato skutečnost způsobena?
- Jak se autor dívá na teorii, která chápe sociální aspekt fungování mithraistické sociální sítě jako svého druhu mithraistické „YMCA“, poskytující zázemí a oporu mladým mužům bez vlastních rodin, kteří jsou v důsledku svého povolání nuceni často cestovat a pobývat v místech, kde doposud neměli žádné sociální vazby?

V. Závěr

Předložená disertační práce **splňuje** požadavky kladené na disertační práci, a proto ji **doporučuji** k obhajobě a v předběžně ji klasifikuji jako **prospěl**.

14. září 2022

Mgr. Aleš Chalupa, Ph.D.